

התלכדות הזירות - המלחמה ומשבר האקלים

גלית כהן וגל שני | 20 בנובמבר, 2023

מתקפת הפתע על ישראל ומלחמת 'חרבות ברזל' בעקבותיה יצרו משבר גיאופוליטי ביטחוני מסוכן, שבין היתר מאתגר את תהליכי הפיוס והנורמליזציה בין ישראל למדינות ערב. אולם, המשבר עשוי להוות חלון הזדמנות היסטורי להסכם מדיני משותף לישראל, ארצות הברית וציר המדינות הסוניות המתונות, הרואות לנגד עיניהן את טובת המזרח התיכון ומעדיפות לשתף פעולה למען השקט והיציבות האזורית. על היציבות האזורית מאיים גם משבר האקלים, הממחיש את התלות ההדדית בין מדינות העולם בכלל ובין מדינות שכנות בפרט. אותן מדינות, המכירות בהשלכות הסביבתיות, הכלכליות והחברתיות ההרסניות של שינויי האקלים, במיוחד במזרח התיכון המתחמם, מכירות בכך שעתיד החוסן הלאומי שלהן תלוי ביכולתן לקדם שיתוף פעולה אקלימי אזורי, במיוחד לנוכח השינויים הגלובליים הצפויים במערכת האנרגיה העולמית. מכאן ששיתוף פעולה מדיני של ישראל עם מדינות פרגמטיות במזרח התיכון מערביות יכול וצריך לכלול גם שיתוף פעולה בהתמודדות עם האיום האקלימי המשותף. שיתוף פעולה בהקשר זה ישרת לא רק את האינטרסים המדיניים-ביטחוניים של ישראל, אלא גם את אלה הכלכליים וחברתיים.

ישראל נמצאת בשיאה של מערכה צבאית מול חמאס ברצועת עזה, על רקע שינויים גאופוליטיים אזוריים רבי משמעות. בה בעת, מתוך האסון שפקד את ישראל מסתמנת הזדמנות אסטרטגית אזורית ובינלאומית, של שותפות חדשה במזרח התיכון אשר תשנה את פניו. שותפות ישראלית עם ציר המדינות הערביות המתונות, ביניהן ערב הסעודית, מצרים, מדינות המפרץ, ירדן ומרוקו, בתמיכתה של ארצות הברית ובחסותה, עשויה לייצר ציר מנוגד והרתעה מול "ציר ההתנגדות" שבהובלת איראן. ציר זה אמור לאפשר לישראל למוטט את שלטון חמאס ברצועת עזה ואף יהיה להעניק חסות לשיקום הרצועה. השינויים בתפקיד המעצמות באזור, בשילוב הנסיבות הדיפלומטיות ושינויים גלובליים בעולם האנרגיה, עשויים ליצור תמריץ לשיתוף פעולה אזורי לא בהיבט המדיני-ביטחוני בלבד, אלא גם בהיבט האקלימי, המהווה איום אזורי משותף. אותן מדינות פרגמטיות מכירות בסכנות האקלימיות המוגברות שאליהן חשופות מדינות במזרח התיכון ונכונות לפעול יחד למען עתיד האזור.

על פי [הדוח השנתי של סוכנות האנרגיה העולמית](#) (Energy World Outlook 2023), מהלכים המתבצעים כיום אמורים לגרום לשינוי מערכת האנרגיה הגלובלית במידה ניכרת עד סוף העשור הנוכחי. הדו"ח, הנחשב לאמין והסמכותי ביותר לניתוח תחזיות

אנרגיה עולמיות, מתאר מערכת אנרגיה בשנת 2030, שבה טכנולוגיות נקיות ממלאות תפקיד משמעותי הרבה יותר מאשר היום. תפקיד זה כולל כמעט פי 10 מכונות חשמליות על הכבישים ברחבי העולם; אנרגיה סולארית המייצרת יותר חשמל ממה שמערכת החשמל כולה בארצות הברית מפיקה כיום; חלקה של האנרגיה המתחדשת בתמהיל החשמל העולמי יתקרב ל-50 אחוזים לעומת כ-30 אחוזים כיום; מכירת משאבות חום ומערכות חימום חשמליות אחרות תעלה על מכירת דודי דלק מאובנים ברחבי העולם; ותירשם השקעה גדולה פי שלושה בפרויקטים חדשים של אנרגיית רוח ימית מאשר בתחנות כוח חדשות המופעלות על ידי פחם וגז. כל זאת, אם המדינות יעמדו בהבטחותיהן למדיניות אנרגיה ואקלים בזמן ובאופן מלא.¹

לשילוב בין המומנטום הגובר של פיתוח טכנולוגיות אנרגיה נקייה לבין שינויים כלכליים מבניים ברחבי העולם יש השלכות רבות על דלקי מאובנים, כאשר שיא הביקוש העולמי לנפט, פחם וגז טבעי צפוי להיות כבר בעשור הקרוב. ["המעבר לאנרגיה נקייה מתרחש ברחבי העולם והוא בלתי ניתן לעצירה. זו לא שאלה של 'אם', זה רק עניין של 'כמה מהר' - וכמה שיותר מוקדם כך ייטב לכולנו"](#), אמר מנכ"ל סוכנות האנרגיה הבינלאומית - IEA - פאטיח בירול. "ממשלות, חברות ומשקיעים צריכים לעמוד מאחורי מעברי אנרגיה נקייה במקום להפריע להם.² בהקשר זה, סין, שחקנית מפתח בעלת השפעה רבה על מגמות האנרגיה העולמיות, עוברת שינוי ניכר משום שכלכלתה מואטת ועוברת שינויים מבניים. הביקוש הסיני הכולל לאנרגיה אמור להגיע לשיאו בסביבות אמצע העשור הנוכחי, כך צופה הדו"ח, כמו גם המשך צמיחה דינמית באנרגיה נקייה שמביאה לירידה בביקוש לדלקים מאובנים ובפליטות של המדינה.

אזור המזרח התיכון וצפון אפריקה - MENA - נחשב "הוט ספוט" אקלימי, בהסתמך על מודלים המנבאים טמפרטורות גבוהות ב-20 אחוזים מהממוצע העולמי וריבוי אירועי מזג אוויר קיצוני, שיכללו הידלדלות מאגרי המים, ריבוי שריפות, עליית מפלס הימים, מדבור וסופות חול. לכן, מעבר אנרגיה עולמי מוצלח דורש ממדינות MENA להתרחק מהפקת דלק מאובנים ולפתח את מקורות האנרגיה המתחדשים והנקיים שלהן. בהתחשב בפגיעותו לשינויי אקלים, לאזור יש אינטרס מובהק במאבק בשינויי האקלים וההידרדרות הסביבתית. עם זאת, בגלל מאגרי דלק המאובנים הגדולים והזולים להפקה, MENA צפוי להיות האזור האחרון לנטישת הדלקים המאובנים.³ לא ניתן להתעלם מההשלכות של שינויי האקלים על מצבן הסוציו-אקונומי של המדינות אשר עשויות להביא למצבי הגירה, סכסוכים, סכנות למשברים הומניטריים, רדיקליזציה דתית והתערערות יציבותן של המדינות.

על רקע זה, במספר מדינות ערב גוברת ההבנה כי עליהן לעשות אדפטציה למגמות האנרגיה המשתנות בעולם. למשל, "היוזמה הסעודית הירוקה" בערב הסעודית, המשתלבת בחזון

¹ World Energy Outlook 2023, IEA.

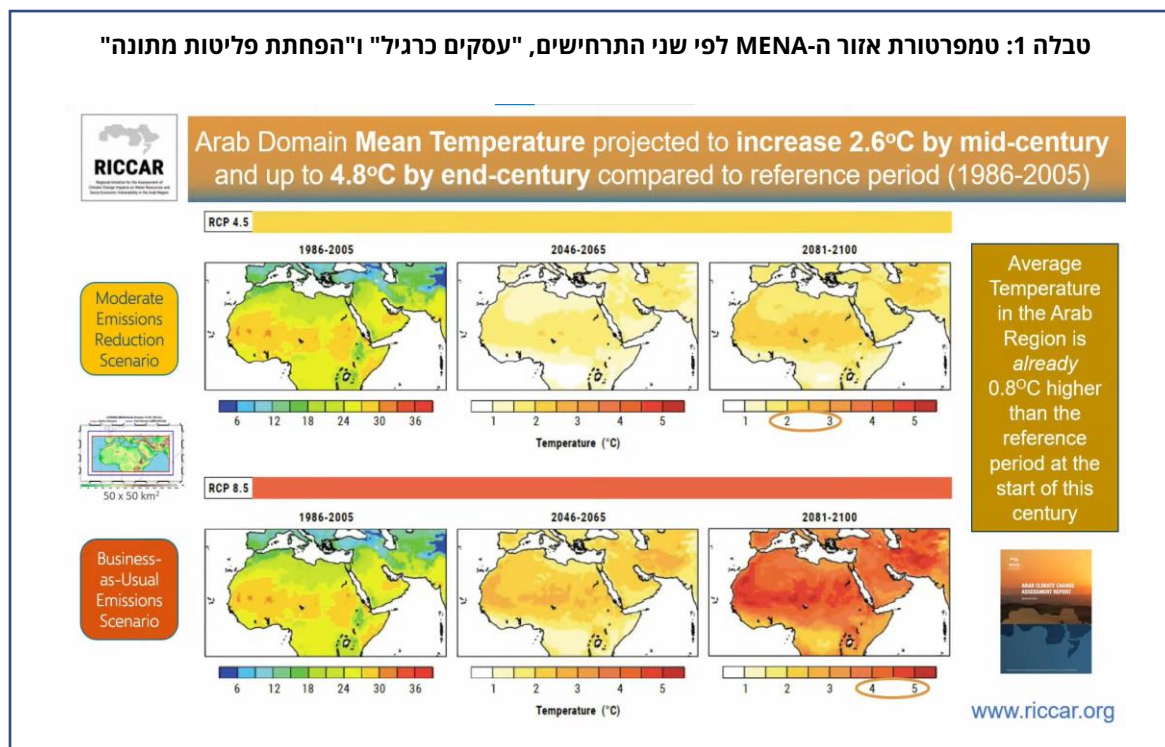
² "The energy world is set to change significantly by 2030, based on today's policy settings alone". IEA.

³ "MENA and the Global Energy Conundrum". Center for global development.

2030 שמוביל יורש העצר מוחמד בן סלמאן, להפחתת שימוש בדלקי מאובנים ומעבר של 50% לאנרגיה נקייה.⁴ יתר על כן, אישוש לעניין הגובר באזור במשבר האקלים ולמוטיבציה לשיתוף פעולה בהתמודדות עימו בקרב מדינות האזור הייתה ועידת האקלים COP27 שהתקיימה שבשארם א-שייח בשנה שעברה, ו-COP28 צפויה להתקיים באיחוד האמירויות בסוף נובמבר שנה זו. הנורמליזציה ביחסים בין ישראל למדינות המחנה הסוני המתון, בראשן ערב הסעודית, עשוי להניב הסכמים מדיניים שמתוכם יצמחו שיתופי פעולה אקלימיים, הנחוצים לחיזוק יציבות האזור והחוסן הלאומי של כל מדינה ומדינה בו. יום לאחר פרוץ המלחמה ב-8 באוקטובר, התקיימה כמתוכנן בריאד ועידת ההכנה האזורית של מדינות המזרח התיכון וצפון אפריקה לוועידת האקלים העולמית. בוועידה נדונו השלכות משבר האקלים על מדינות האזור ובפורום עלתה יותר מפעם אחת חשיבותה של מציאת פתרונות אזוריים, שכן משבר האקלים לא מכיר בגבולות מדינתיים.

תחזיות התחממות האזור נחלקות לשתיים: "עסקים כרגיל", המתארת היעדר מאמצים אזוריים משותפים וטמפרטורה אזורית מרקיעה; לחילופין תחזית אופטימית יותר לגבי התארגנות משותפת של מדינות לפעולה, ובהתאם צפי ההתחממות נמוך ואיטי יותר (טבלה 1). ממשקנות הפורום עולה כי הנתונים המדעיים אמורים להיות בסיס לקביעת מדיניות אזורית משותפת, וכי תכנון הסתגלות לאומית ואסטרטגיה הוא מפתח להתמודדות עם התחזיות.⁵

טבלה 1: טמפרטורת אזור ה-MENA לפי שני התרחישים, "עסקים כרגיל" ו"הפחתת פליטות מתונה"

⁴ What Will it Take to Achieve an Energy Transition in the Middle East and North Africa? (2023) Center for global development.

⁵ MENA Climate Week 2023: The impact of climate change in the MENA region.

משמעותן של תובנות אלה היא שיש לעצב מדיניות אקלים תקיפה, שתיקח בחשבון במלואן את ההשלכות החברתיות-כלכליות וגם את השלכותיהם של אירועים גלובליים רלוונטיים, וכך לבנות חוסן בפני השפעותיהם של שינויי האקלים. פרויקט Net Zero+:Climate and Resilience in a changing world Economic של ה-OECD, מספק ניתוח ותובנות עבור ממשלות, כיצד להניע מעבר מהיר וגמיש של מדיניות אפס פליטות נטו, תוך בניית חוסן להשפעות אקלים פיזיות, כל זאת בהקשר של השפעות גלובליות מתמשכות. שיבושים שנרשמו בשנים האחרונות, ביניהם מגפת COVID-19 ומלחמת רוסיה ואוקראינה הדגישו את הצורך לחתור לחוסן אקלימי ולהבטיח שמערכות יוכלו לצפות זעזועים, לספוג אותם, להסתגל אליהם ולהתאושש מהם, בעזרת אסטרטגיה מדינית וכלים ליישומה.

למדינות MENA פוטנציאל להוביל אנרגיה מתחדשת וטכנולוגיות חדשניות, למשוך השקעות ופיתוח טכנולוגיה, ולמצב עצמן כמובילות במעבר העולמי לפיתוח ירוק. חלק מהמדינות היציבות והעשירות באזור מודעות להשלכות של שינויי האקלים על כלכלותיהן ואוכלוסייתן, ועל כן הן נערכות לשינוי. בתוך כך, הן מזהות את הפוטנציאל לקדם שיתוף פעולה אזורי בהתמודדות עם שינויי האקלים ובין היתר גם עם ישראל, שפיתחה ומפתחת לא מעט פתרונות טכנולוגיים להתמודדות עם משבר האקלים. זאת, על רקע המחסור במים ומשאבים שעמם ישראל מתמודדת מיום הקמתה. לפי דו"ח "תמונת מצב ההייטק בישראל 2023" של רשות החדשנות, כ-24% מחברות האקלים-טק בישראל פועלות בתחום האנרגיה וכ-37% עוסקות בתחומי החקלאות, מזון ומים. בתוך עשור הוכפל מספרן של חברות אקלים הקמות כל שנה.⁶

ניתן לראות ב'הסכמי אברהם' המחשה לשותפות בין ישראל ואיחוד האמירויות, שתי מדינות החולקות חשיבה דומה לגבי נחיצות החדשנות, המחקר, המדע והטכנולוגיה, כעמוד תווך של כלכלה מבוססת ידע, פרודוקטיבית ותחרותית. ישראל, שרגילה לחפש שותפים והשקעות בארצות הברית, קיבלה מגרש משחקים חדש, שוק שאינו מוכן להתפשר על פחות מיוזמות פורצות דרך. מתוך ניסיון להסתמך פחות על ייצוא של נפט, אלא לגוון את מקורות ההכנסה, השוק של איחוד האמירויות מספק לסוחרים, למשקיעים וליזמים שפע של הזדמנויות עם מינימום בירוקרטיה, מיסים נמוכים ותשתיות מודרניות, כל זאת כדי להוות מקור אטרקטיבי לעסקים. אך הפוטנציאל הוא הדדי, בניתוח מדד החדשנות העולמית (GII), ישראל מחזיקה בעקביות במקומות המובילים בעולם בהיבטים מסוימים של חדשנות, דוגמת הון סיכון, מחקר ופיתוח, יזמות והיי-טק.⁷ שתי המדינות יכולות למצות את הפוטנציאל שלהן ולהפוך למקור מרכזי לחדשנות ופתרונות טכנולוגיים, לא כל שכן בתחום האנרגיה המתחדשת אותו מובילה בנחרצות אבו דאבי.

⁶ "דו"ח שנתי מצב ההיי-טק בישראל 2023". רשות החדשנות.

⁷ How Israel and UAE's innovation partnership is about to disrupt the region? Israel Innovation Authority. <https://innovationisrael.org.il/en/contentpage/how-israel-and-uaes-innovation-partnership-about-disrupt-region>

בדומה, עוד לפני השגת הסכם נורמליזציה רשמי בין ערב הסעודית לישראל, זיהתה חברת סולאראדג' הישראלית פוטנציאל למיזם משותף בנושא אנרגיה מתחדשת. החברה הקימה מיזם משותף עם חברת Holding Bros & Ajlan - קונגלומרט מהגדולים במגזר הפרטי במזרח התיכון ובצפון אפריקה. הפרויקט נחשב חלק מחזון 2030 הסעודי והוא נועד לספק לארגונים וחברות במדינה מערכות להפקה, אגירה וניהול של אנרגיה סולארית, וכן שירותי תכנון וייעוץ בנושא.⁸ ישראל יכולה להוות עבור מדינות נוספות באזור, שותפה להתמודדות מוצלחת עם שינויי האקלים, ולקדם שיתופי פעולה אזוריים סביב סוגיית האקלים, שאתגריה משותפים.

התקפת חמאס ב-7 באוקטובר פגעה בהתקדמות תהליך הנורמליזציה, אך לא בהכרח הייתה אותו מכה ניצחת. למרות המתיחות הגוברת במזרח התיכון כיום, עדיין ניתן לראות בזעזוע האזורי הזדמנות לקידום הסדרים אזוריים של ציר המדינות המתונות, בחסות ארצות הברית. למדינות האזור וביניהן מצרים, ירדן, איחוד האמירויות וערב הסעודית, יש כיום הזדמנות ליצור מאמץ אחיד ואמין למניעת התרחבותה של המלחמה ולהגיע שיתוף פעולה אזורי פורץ דרך.

ההתמודדות המשותפת במשבר האקלים באזור יכולה וצריכה להיות חלק מהסדרים מדיניים-ביטחוניים משותפים. לישראל ולשאר המדינות יש אינטרס משותף - כולן מאוימות מההשפעות הקשות במיוחד של שינויי האקלים ברחבי המזרח התיכון, כולן יצרניות נפט וגז, וכולן מבקשות לגוון את אספקת האנרגיה שלהן ולהאיץ טכנולוגיות נקיות וחדשניות. הכרה ברווח הכלכלי ההדדי ובפוטנציאל הרב שבשיתוף פעולה בתחום האנרגיה הירוקה, עשויה להניב שיתופי פעולה אקלימיים במסגרת הסכמים מדיניים אזוריים ובכללם הנורמליזציה בין ישראל לעולם הערבי, שיתרמו ליציבות האזור ולחוסן הלאומי של כל מדינה ומדינה בו.

עורכי הפרסום: ענת קורץ ואלדד שביט

⁸ "אנרגיה, ביטחון והייטק: פוטנציאל הקשר עם סעודיה". גלובס.
<https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001454169>